

Chodakowska, Janina

"Szkoly polskie na Warmii 1929-1939 :
przeгляд wspomnień", Roman
Marchwiński, Olsztyn 1970 : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 15, 193-195

1972

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

jednolitości szkoły. Na przykładzie Lubelszczyzny pokazał obniżanie stopnia organizacyjnego szkół powszechnych, głównie wiejskich, oraz wzrost ilości uczniów w szkołach najniższej zorganizowanych i spadek ich w pełnej siedmioklasowej szkole powszechnej, prowadzący do dalszego upośledzenia oświaty ludowej. Ustawie Jędrzejewiczowskiej przeciwstawił autor projekty ustroju szkolnego opracowane przez Władysława Spasowskiego, Antoniego Bolesława Dobrowskiego oraz Mariana Falskiego.

Rozdział III, „Walka o powszechność kształcenia”, daje charakterystykę stanu i potrzeb szkolnictwa krajowego i lubelskiego oraz przedstawia walkę postępowego nauczycielstwa z narastającą katastrofą szkolną w okresie wzmożonego przyrostu dzieci w wieku obowiązku szkolnego. Autor ukazując proces obniżania poziomu szkoły powszechnej przede wszystkim na wsi w pierwszej połowie lat trzydziestych oraz pogarszanie się warunków pracy i warunków materialnych nauczycieli, zwraca uwagę na brak w tym okresie inicjatywy ze strony ZG ZNP w walce przeciw zagrożeniu poziomu szkoły powszechnej oraz przeciwstawia tej obojętności centralnych władz związkowych działalność Zarządu Okręgu i lubelskiego nauczycielstwa związkowego. Dopiero narastający kryzys szkolny oraz radykalizacja nauczycielstwa związkowego doprowadziły do zmian ideowych w ZG ZNP i wykrystalizowania się w latach 1935—1936 umiarkowanej opozycji, która,

powoli włączała się do walki lewicy nauczycielskiej prowadzonej pod kierunkiem Towarzystwa Oświaty Demokratycznej.

Rozdział IV, „Walka o niezależność szkolnictwa”, poświęcony został walce nauczycielstwa o niezależność i postępowy charakter szkolnictwa. Autor omawia opór wywołany próbami podporządkowania szkolnictwa administracji ogólnej oraz walkę z ingerencją kleru w życie szkoły. Ukazuje też działalność Okręgu Lubelskiego w okresie strajku pracowników ZNP i zawieszenia działalności ZG ZNP, przedstawiając przygotowywanie i prowadzenie akcji protestacyjnej na terenie województwa lubelskiego.

Monografia M. Marczyka charakteryzuje się skrupulatnym wykorzystaniem bogatego materiału źródłowego oraz jasnością układu. Autor na przykładzie województwa lubelskiego kreśli jasny i przejrzysty obraz kształtowania się związkowego środowiska nauczycielskiego, ukazuje krystalizowanie się demokratycznego programu oświatowego oraz postępującą radykalizację nauczycielstwa. Monografia ta jest cennym przyczynkiem do badań nad postępowym ruchem nauczycielskim w Polsce; wnosi wiele nowych informacji odnoszących się nie tylko do ruchu związkowego, ale i uzupełniających badania nad szkolnictwem powszechnym w okresie międzywojennym

Wanda Garbowska

Roman Marchwiński, *SZKOŁY POLSKIE NA WARMII 1929—1939. PRZEGLĄD WSPOMNIENI*, Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, Wydawnictwo Pojezierze, Olsztyn 1970, ss. 206

Szkolnictwo i oświata na Warmii, Mazurach i Powiślu w okresie międzywojennym odegrały ważną rolę w walce o zachowanie polskości wśród Polaków zamieszkałych na tych terenach. Zwłaszcza szkoły polskie miały znaczne zasługi w umacnianiu polskiej kultury. Toteż

zainteresowanie historyków oświaty tym problemem jest duże, co znalazło odbicie w opracowaniach poświęconych działalności tych szkół oraz ludzi z nimi związanych. Książka Romana Marchwińskiego jest kolejną pozycją, napisaną z okazji czterdziestolecia działalności szkół

polskich na Warmii. Stanowi ona jednocześnie skromny dowód pamięci o tych wszystkich, którzy z całym poświęceniem o szkolnictwo to walczyli.

Omawiana pozycja zasługuje na szczególną uwagę przede wszystkim dlatego, że jest pierwszą próbą syntetycznego ujęcia problemów szkół polskich na Warmii w latach 1929—1939. Ciekawy materiał źródłowy zebrany za pomocą rejestrowanego na taśmie magnetofonowej wywiadu z osobami bezpośrednio związanymi z polską szkołą na Warmii w omawianym okresie czyni tę książkę interesującym przekazem dokumentu fonograficznego.

Trzon pracy stanowią relacje, poprzedzone wstępem. W uzupełnieniu zamieszczono nie publikowany dotąd wykaz uczniów uczęszczających do szkół polskich w roku szkolnym 1938/39, wykaz uczniów gimnazjum polskiego w Kwidzynie, pochodzącym z Warmii, oraz spis ilustracji, indeks osób i indeks nazw geograficznych.

We wstępie autor zawarł krótki komentarz historyczny, ogólnie wprowadzający w klimat, jaki towarzyszył tworzeniu się szkół polskich na Warmii, Mazurach i Powiślu w latach międzywojennych, po czym dokonał wnikliwego i wyczerpującego przeglądu literatury historycznej, zwracając także uwagę na opracowania publicystyczne z tego zakresu. Trud, jaki zadał sobie przy zbieraniu literatury, jest godny podkreślenia, książka zawiera bowiem wszystkie najbardziej reprezentatywne pozycje odnoszące się do szkolnictwa polskiego w Niemczech w okresie międzywojennym. W dalszej części wstępu omówiono metodę zbierania i opracowania materiału, wartość poznawczą zebranych relacji oraz sposób ich wykorzystania.

W informacji o metodzie zbierania materiału zawarto m. in. opis założeń i konstrukcji kwestionariusza pytań, który był podstawą wywiadu. Założenia kwestionariusza opracowano nie tylko z punktu widzenia sposobu przeprowa-

dzenia wywiadu, ale i dalszego wykorzystania zebranych relacji. Kwestionariusz miał dostarczyć odpowiedzi na pytania z zakresu: sytuacji wsi w latach międzywojennych i obecnie, roli przedszkoleń w życiu ludności polskiej, stosunku szkoły niemieckiej do szkoły polskiej, sytuacji wychowanków szkół polskich, roli absolwentów szkół polskich w ruchu narodowym, oddziaływania szkoły polskiej na ludność polską posyłającą dzieci do szkoły niemieckiej oraz na Polaków zamieszkujących miejscowości, w których tych szkół nie było. Ostatnim zagadnieniem kwestionariusza były sprawy organizacyjne szkoły polskiej. Badaniami objęto głównie miejscowości stanowiące wówczas największe skupiska szkół polskich na Warmii..

Podjęcie badań w omawianym środowisku nie było sprawą łatwą, zwłaszcza przy zastosowaniu wywiadu, który będąc specyficznym studium badawczym, wymaga od ankietera dużej umiejętności nawiązywania kontaktów z ludźmi i właściwego ich wykorzystania. Stąd też rola, jaka przypadła ankieterom, była odpowiedzialna i trudna. Pełnili ją z powodzeniem członkowie Studenckiego Koła Naukowego Historyków przy Uniwersytecie im. Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Publikacja zawiera 69 relacji. Liczba ta z pewnością nie zamyka listy wszystkich osób, które mogłyby jeszcze wnieść wiele ważnych i interesujących szczegółów na temat szkolnictwa polskiego na tych ziemiach. Istotnym uzupełnieniem — ze względu na reprezentatywność badań — byłyby dane porównawcze, chociaż w przybliżeniu określające stosunek liczbowy badanych do pozostałych osób nie objętych badaniami.

Wywiadami objęto osoby, zajmujące różne pozycje w życiu szkoły, co niewątpliwie podnosi wartość poznawczą publikowanych relacji. Respondentami byli dawni: nauczyciele (3), przedszkolanka (1), uczniowie (26), rodzice posyłający dzieci do szkoły polskiej (16), dzia-

łącze oświatowi (12). Ponadto uwzględniono 8 osób będących w ścisłym kontakcie z szkołą polską (rodzeństwo uczniów, organista polski, pomoc domowa nauczycieli) oraz 3 osoby postronne znające sprawy szkół polskich tylko z opowiadania. Szkoda, że grupa nauczycieli jest tak skromnie reprezentowana. Są oni przecież najlepszymi znawcami problemów szkolnych, więc ich relacje wnoszą najwięcej elementów poznawczych.

Każda relacja została opatrzona metryczką, w której zawarto: nazwisko i rok urodzenia respondenta, dane na temat jego pozycji w życiu szkoły, adres zamieszkania (także i obecnie), dokładną datę i miejsce uzyskania relacji oraz sygnaturę relacji. Wydaje się, że celowe byłoby uwzględnienie także danych o aktualnej pozycji społecznej respondentów oraz wyjaśnień, czy badani są autochtonami czy też przybyszami. Brak tych informacji, zwłaszcza pierwszej z nich, w pewnym stopniu wpływa na wartość relacji, a ponadto nie pozwala na zorientowanie się, kim jest i co robi obecnie respondent.

Sledząc z kolei omówioną przez autora metodę opracowania i podaną charakterystykę zebranych relacji należy podkreślić, że ten trudny i zasadniczy problem starał się on rozwiązać poprzez jak najmniejszą ingerencję wydawniczą w stosunku do zebranych relacji. Wymagało to nie mało trudu i dużego doświadczenia, bowiem większość relacji opublikowano w streszczeniu (51), a tylko pozostałe (18) przekazano w możliwie pełnym brzmieniu. Wprowadzenie takiego rozróżnienia wynikało z potrzeby wewnętrznego uporządkowania relacji, ponieważ wywiady najczęściej przebiegały w formie dialogu między respondentem a ankieterem.

W niektórych tekstach streszczonych trafiają się drobne niedomówienia, np. w relacji Ireny Stromkowskiej (na rys. 123) oraz Pawła Stynka (na r. 180) zamieszczono zdanie, z którego nic nie wynika, a mianowicie autor pisze, że respondent „mówi o działalności Towarzystwa Młodzieży na wsi”, ale jednakże wypowiedzi tej nie kończy, stąd nie wiemy, czym ta działalność się przejawiała. W podobnym brzmieniu zawarto informację (na s. 72) w relacji Łucji Kłopotowskiej o chórze polskim. Ta drobna uwaga w niczym nie pomniejsza dokładności i wnikliwości, z jaką autor opracował poszczególne relacje.

Co nowego wnoszą relacje do badań nad szkolnictwem na Warmii w omawianym okresie? Przede wszystkim przedstawiają na tle klimatu ostatnich lat międzywojennych warunki, w jakich pracowały szkoły polskie. Zaznają nam z codziennym życiem szkoły, jego organizacją, formami pracy szkolnej i pozaszkolnej. Relacje zastępują także częściowo zaginioną dokumentację szkolną, wnosząc dość szczegółowe dane dotyczące liczby rodzin posyłających dzieci do szkoły polskiej oraz podają wykaz uczniów i nauczycieli. Szczególnie ostro zarysowała się w wypowiedziach antypolska polityka władz niemieckich w stosunku do ludności polskiej.

Kończąc wypada podkreślić, że niezależnie od wycinkowego charakteru relacji zawartych w książce opracowanie to wypełnia lukę w dotychczasowym dorobku badawczym na tym polu. Z pewnością zainteresuje nie tylko historyka, ale i przeciętnego czytelnika, któremu nie są obojętne dzieje szkolnictwa polskiego.

Janina Chodakowska